

КУХАРСЬКА М.О., канд. с.-г. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

e-mail: mari4ka_shevchuk@ukr.net

ІНДУКЦІЯ ФЛУОРЕСЦЕНЦІЇ ХЛОРОФІЛУ В ЛИСТКАХ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ *CATALPA SCOP.* У ВУЛИЧНИХ НАСАДЖЕННЯХ м. КИЇВ

Методом індукції флуоресценції хлорофілу в листках досліджуваних видів продіагностовано стан катальп в насадженнях міста Київ. Експериментально підтверджено домінування дорослих екземплярів роду *Catalpa Scop.* місцевої репродукції над молодими імпортованими рослинами.

Ключові слова: катальпа, інтродукція, індукція флуоресценції хлорофілу, фізіологічний стан, фотосинтез.

Постановка проблеми. Розширення асортименту рослин для потреб міського озеленення, а також для підвищення декоративної цінності насаджень у вуличних композиціях потребує ширшого використання інтродукованих видів, до яких належать представники роду Катальпа. Підвищена цікавість до представників даного роду пов'язана з їх стійкістю проти несприятливих міських умов, пізніми строками квітнування, подібністю їх цвіту до гіркокаштана звичайного, відсутністю падаючих плодів та ошатністю зеленого листя до настання морозів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом для потреб моніторингу галузі рослинництва інтенсивно розробляються експрес-методи оцінки важливих господарських і декоративних ознак різних видів, зокрема і фізіологічного стану рослини в цілому. Проблеми, пов'язані з оцінкою стійкості рослин до екстремальних чинників з використанням експрес-методів, висвітлені також в роботах О.О. Захаріна [2].

Серед проблем, що безпосередньо стосуються моніторингу стану насаджень і потребують постійного контролю, є діагностика фізіологічного стану деревних рослин на різних етапах морфогенезу відповідно до сезонних змін клімату та виявлення і оцінка адаптивних реакцій рослин після дії різних чинників довкілля, в тому числі і агротехнічних заходів [4].

Метод індукції флуоресценції хлорофілу може бути реалізований як на базі складних одно- або двопробних лабораторних пристроїв [1, 3], так і з використанням портативних приладів. Останні дозволяють проводити оцінку стану рослин у польових умовах. Першим вітчизняним портативним приладом для вимірювань індукції флуоресценції хлорофілу є «Флора-тест», розроблений державним науково-інженерним центром мікроелектроніки Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова.

Метою досліджень було визначення фізіологічного стану досліджуваних рослин роду *Catalpa Scop.* шляхом вимірювання індукції флуоресценції хлорофілу у листках.

Об'єктами досліджень були рослинні зразки видів *C. speciosa* Ward., *C. bignonioides* Walt. та *C. hybrida* Spaeth, що зустрічаються в насадженнях м. Київ.

Методика досліджень. Визначення фізіологічного стану досліджуваних рослин методом вимірювання індукції флуоресценції хлорофілу у їхніх листках здійснювали на базі Інституту садівництва НААН України впродовж вегетаційного періоду 2010 р.

Для визначення функціонального стану листків видів роду Катальпа між пластинами сенсора приладу «Флора-тест» (рис. 1 а) ми розміщували листок досліджуваного виду і опускали затискач. Частина листка, що знаходилася між пластинами, була ізольована від світла і проходила адаптацію до настання темряви протягом 3–5 хв. Для кожного варіанта дослідження ми вибирали 5 листків з різної частини крони досліджуваних рослин. У кожній повторності використовували сектор із середньої частини листкової пластини, який вставляли у сенсор приладу (рис. 1 б).

Під час опромінення листка синім світлом світлодіодів через отвір у верхній пластині в хлорофілі його освітленої плями збуджується червона флуоресценція. Через червоний світлофільтр флуоресцентний сигнал поступає на фотоприймач, який перетворює його на електричний сигнал й одночасно підсилює. Червоний світлофільтр не пропускає на фотоприймач відбитий від листкової пластини сигнал синього випромінювання.

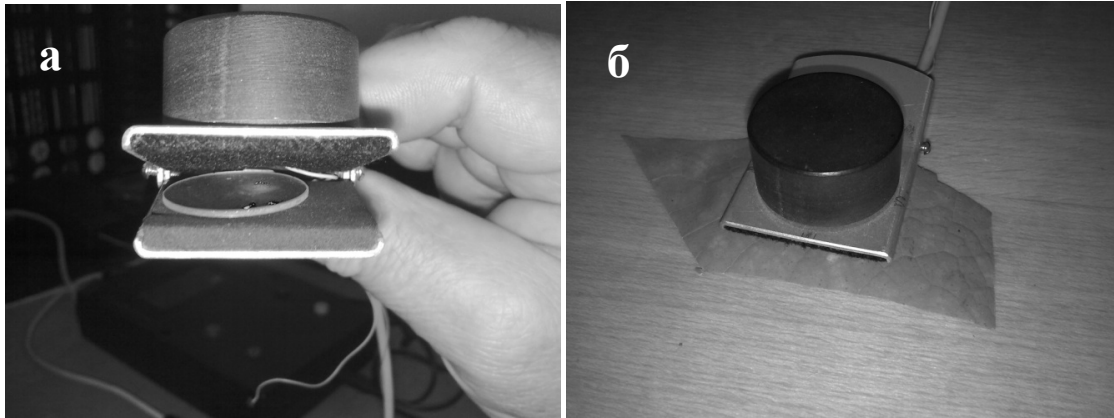

Рис. 1. Оптичний блок приладу “Флора-тест” (виносний сенсор):

а – з еталоном, б – з фрагментом листової пластини досліджуваного виду.

Електричний сигнал фотоприймача, пропорційний флуоресценції хлорофілу, надходить на процесорний модуль приладу для подальшого вимірювання. Прилад фіксує дані 90 разів за секунду, де t – час. За три хвилини на рідкокристалічному моніторі приладу будується графік отриманих даних.

Результати досліджень та їх обговорення. За інтерпретованими результатами вимірів у програмі Microsoft Office Excel будуємо графіки (рис. 2), на яких окомірним шляхом визначаються наступні параметри:

F_0 – “фоновий” рівень флуоресценції, залежить від втрат енергії збудження під час міграції по пігментній матриці, а також від вмісту молекул хлорофілу, які не мають функціонального зв’язку з реакційними центрами;

$F_0 - F_{pl}$ – швидке відновлення QA в комплексах ФС2, які не беруть участь у транспорті електронів на пул пластохінонів;

$F_{pl} - F_{max}$ – більш повільне відновлення QA в комплексах ФС2, які беруть участь у транспорті електронів на пул пластохінонів;

$F_{max} - F_{max2}$ – сповільнення відтоку електронів з електрон-транспортного ланцюга до ферредоксин-НАДФ⁺-редуктази, викликане зменшенням пулу НАДФ⁺ в умовах затримки фіксації вуглекислого газу, а також зменшення градієнта протонів за рахунок активності АТФ-синтетази;

$F_{max2} - F_{st}$ – початок активної фіксації вуглекислого газу;

F_{st} – стаціонарний рівень, який характеризується динамічною рівновагою між процесами, які обумовлюють збільшення флуоресценції та процесами, які призводять до її зменшення.

На рисунку 2 наведено графіки даних найбільш типових повторностей для кожного об’єкта досліджень. Наведені вище показники знімаються з графіків повторностей у межах одного варіанта і визначається середнє значення того чи іншого параметра у певний момент його настання.

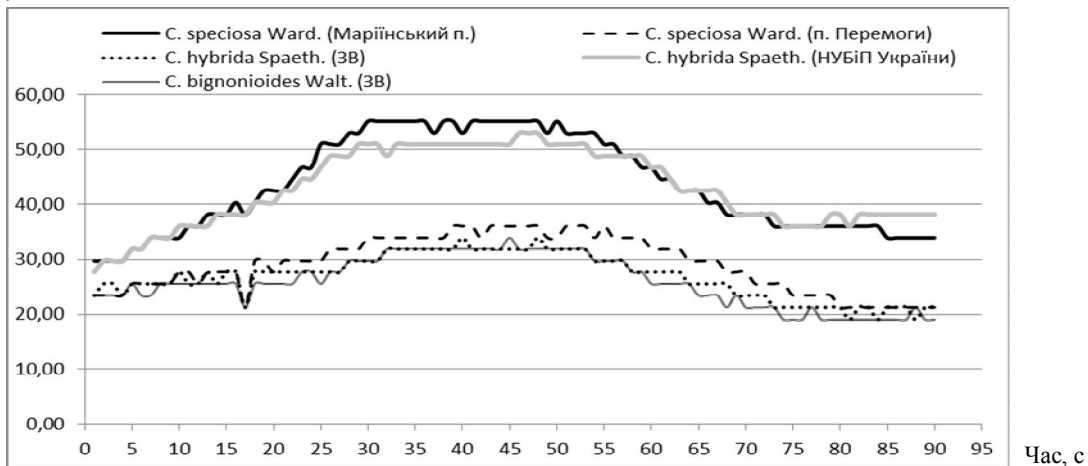

Рис. 2. Криві індукції флуоресценції хлорофілу в листках рослин досліджуваних видів роду *Catalpa* Scop.

Решта показників, що характеризують процес індукції флуоресценції хлорофілу в листках рослин досліджуваних видів, визначаються аналітичним шляхом за формулами:

$$dF_{pl} = F_{pl} - F_0;$$

$$F_v = F_{max} - F_0;$$

де $\frac{dF_{pl}}{F_v}$ – співвідношення частки реакційних центрів, що не відновлюють первинний акцептор реакційних центрів системи 2 Qb, з часткою активних хлорофілів;

$\frac{F_v}{F_{max}}$ – частка хлорофілів, що беруть участь у фотосинтезі, від загальної їх кількості (ефективність світлової фази фотосинтезу);

$\frac{F_{max2} - F_{st}}{F_{max2}}$ – коефіцієнт індукції флуоресценції хлорофілу або коефіцієнт ефективності темнових фотохімічних процесів (табл. 1).

Ще одним показником, що характеризує функціональний стан листової пластини є $\frac{F_0}{F_{max}}$. Це коефіцієнт, який визначає частку хлорофілів, котрі не передають енергію на фотосинтетичні процеси (F_v), від загальної їх кількості (F_{max}).

Таблиця 1 – Показники функціонального стану листків досліджуваних видів, визначеного методом індукції флуоресценції хлорофілу

Показники функціонального стану	Вид, місцезнаходження				
	<i>C. speciosa</i> Ward. (Маріїнський парк)	<i>C. speciosa</i> Ward. (Парк Перемоги)	<i>C. hybrida</i> Spaeth. (залізничний вокзал (ЗВ))	<i>C. hybrida</i> Spaeth. (НУБіП України)	<i>C. bignonioides</i> Walt. (ЗВ)
F_0	28,02	26,75	24,62	26,75	19,11
	41,19	34,82	28,03	37,36	23,35
dF_{pl}	13,16	8,06	3,40	10,61	4,25
F_{max}	52,23	43,31	32,27	47,98	26,75
F_v	24,20	16,56	7,65	21,23	7,64
$\frac{dF_{pl}}{F_v}$	0,54	0,49	0,44	0,50	0,56
$\frac{F_v}{F_{max}}$	0,46	0,38	0,24	0,44	0,29
F_{max2}	55,20	44,58	31,00	48,40	26,75
F_{st}	36,94	29,30	20,80	32,70	18,26
$\frac{F_{max2} - F_{st}}{F_{max2}}$	0,33	0,34	0,33	0,32	0,32

Висновки. Аналізуючи результати проведених нами досліджень з визначення функціонального стану листків видів *C. speciosa* Ward. *C. hybrida* Spaeth. та *C. bignonioides* Walt. методом індукції флуоресценції хлорофілу, ми дійшли наступних висновків.

1. Найнижчі показники співвідношення $\frac{F_0}{F_{max}}$ мають екземпляри *C. speciosa* Ward. у Маріїнському парку та *C. hybrida* Spaeth. з насадження на території Національного університету біоресурсів і природокористування (НУБіП) України (0,54 та 0,56), що свідчить про наявність у листках згаданих вище об'єктів меншої кількості неактивних хлорофілів, ніж у *C. speciosa* Ward. з насадження у Парку Перемоги (0,62), *C. hybrida* Spaeth. (0,76) та *C. bignonioides* Walt. (0,71), що формують насадження по вул. Ползунова. У нормально функціонуючих листках влітку даний коефіцієнт має складати приблизно 0,3; восени – 0,5.

2. Оберненим до попереднього є значення показника $\frac{F_v}{F_{max}}$, що характеризує ефективність світлової фази фотосинтезу. Його значення характеризує нормальне функціонування листка влітку при $\frac{F_v}{F_{max}} = 0,7$, восени – 0,5. Тому досліджувані види за станом розміщуються аналогічно пункту 1.

3. Ще одним показником, важливим для оцінки функціонального стану листків, є коефіцієнт

індукції флуоресценції хлорофілу $-\frac{F_{max2}-F_{s2}}{F_{max2}}$. Проте його значення, зважаючи на осінній період проведення досліджень, є подібним для всіх досліджуваних видів (0,32–0,34), що свідчить про підготовку досліджуваних видів до стану спокою.

Якщо узагальнити результати проведених експериментів та поєднати їх з оцінкою загального стану досліджуваних рослин у вуличних насадженнях м. Київ, можна стверджувати про домінування дорослих екземплярів місцевої репродукції над молодими рослинами, завезеними з європейських розсадників. Це ще раз підтверджує доцільність використання у міському озелененні садивного матеріалу, отриманого шляхом розмноження (краще генеративного) адаптованих рослин місцевого походження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Брайон О.В. Флуоресцентна мікроскопія рослинних тканин і клітин / О.В. Брайон. – К.: Вища школа, 1973. – 144 с.
2. Захарин А.А. Методы экспресс-тестирования некоторых физиологических свойств растений / А.А. Захарин // Междунар. конф. «Физиология растений – наука третьего тысячелетия», Москва, 4-9 октября 1999 года: тез. докл. – М., 1999. – Том 1. – С. 362–363.
3. Красавцев О.А. Флуоресценция клеток древесных растений в замерзшем состоянии / О.А. Красавцев // Физиология растений. – 1962. – Т. 2. – № 3. – С. 359–367.
4. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаев, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин и др. – К.: Наукова думка, 1987. – 548 с.

Індукція флуоресценції хлорофілла в листях представителів роду *Catalpa Scop.* в уличних насадженнях г. Київ

М.А. Кухарская

Методом індукції флуоресценції хлорофілла в листях досліджуваних видів продіагностовано стан катальп в насадженнях міста Київ. Експериментально підтверджено домінування дорослих екземплярів роду *Catalpa Scop.* місцевої репродукції над молодими імпортованими рослинами.

Ключевые слова: катальпа, інтродукція, індукція флуоресценції хлорофілла, фізіологічний стан, фотосинтез.

Chlorophyll fluorescence induction in leaves of representatives *Catalpa Scop.* Genus in the street plantations of Kyiv

М. Kukharska

By the method of chlorophyll fluorescence induction in leaves of investigated species catalpas' state in Kyiv green plantations was diagnosed. The domination of adult specimen of *Catalpa Scop.* genus of local reproduction as compared with young imported plants was experimentally confirmed.

Key words: catalpa, introduction, induction of chlorophyll fluorescence, physiological state, photosynthesis.